

Чайковська І. Ю.,
Uniwersytet Rzeszowski

PRZEMOC I AGRESJA JAKO PLAGA XXI WIEKU

Кінець XX і початок XXI століття характеризуються посиленням явищ агресії і насилля в відносинах між людьми. Психологи, педагоги, соціологи, лікарі, вчителі, представники багатьох державних інституцій а також різних товариств, звертають увагу на явища насилля і агресії, які все частіше торкаються не тільки сімей, але також освітні заклади і установи праці; тобто проникають в щоденне життя людей. Причиною стосування батьківського насилля по відношенню до дітей може бути, між іншим, досвід, винесений з „родинного гнізда”. Наслідки агресивного трактування інших і насилля трагічні не тільки для молоді, але і для усього світу. Потрібно також пам'ятати, що наше майбутнє залежатиме від сучасного молодого покоління і залежно від того, як його зараз виховасмо, так виглядатиме наша старість.

Ключові слова: агресія, насилля, старість, товариство, освітній заклад.

The increased manifestation of aggression and violence in interpersonal relations has marked the turn of the present century. Psychologists, pedagogues, doctors, representatives of numerous governmental and not-governmental organizations draw the attention of the public opinion to aggression and violence, whose targets are not only families but institutions as well, that is, the violence impregnates the everyday life. The cause of the parents' violence with respect to the children can be, among others, the experience they have acquired at home. The consequences of the aggressive treatment of other people are tragic both for the youth and for the whole world. It must be remembered that our future will depend on the present day young generation, and our old age will depend on our way of educating young people.

Key words: aggression, violence, old age, organization, educational institution.

Конец XX и начало XXI века характеризуется усилением явлений агрессии и насилия в отношениях между людьми. Психологи, педагоги, социологи, врачи, учителя, представители многих государственных институтов, а также различных обществ, обращают внимание на явления насилия и агрессии, которые все чаще касаются не только семей, но также образовательные заклады и учреждения труда; тоисть проникают в повседневную жизнь людей. Причиной отношения отцовского насилия в отношении детей может быть, между прочим, опыт, вынесенный из "родинного гнізда". Последствия агрессивного трактирования других и насилие трагические не только для молодежи, но и для всего мира. Стоит помнит, что наше будущее будет зависеть от современного молодого поколения и в зависимости от того, как его сейчас воспитаем, так будет выглядеть наша старость.

Ключевые слова: агрессия, насилие, старость, общество, образовательное учреждение.

„Nie baw się życiem, kruche jest jak szkło...”

Ks. Waław Buryła

Przychodzimy na świat, by przeżyć pełne i szczęśliwe życie. Życie samo w sobie jest bezcennym darem, który dostajemy od Boga i rodziców, ale żeby przeżyć, potrzebujemy od nich troski, opieki i miłości, nie krzyku, nie bicia, nie maltretowania ani gwałtu. Istnieje takie przekonanie, iż bite dziecko jest bardziej grzeczne od nie bitego, że molestowana i zastraszona żona bardziej szanuje swojego męża, a poniżany mąż bardziej troszczy się o dobro swojej rodziny. Takie przekonania długo zamazywały prawdziwy obraz przemocy domowej. Kiedy naukowcy zwrócili uwagę na zjawisko przemocy w rodzinach, stwierdzili, że to dotyczy tylko rodzin z marginesu społecznego. Późniejsze badania potwierdziły, że przemoc domową możemy spotkać w „niby dobrze funkcjonujących rodzinach” z wyższych warstw społecznych, ale o tym się nie mówi i jest tematem „tabu”.

We współczesności coraz częściej słyszymy o przemocy i agresji międzyludzkiej. W dobie postępów naukowych i technicznych medycyna rozwinęła się na tyle, by leczyć ludzi od chorób, które kiedyś uważane były za nieuleczalne, gdyż wynaleziono już leki, które przedłużają życie. Nowoczesne technologie i wynalazki ułatwiają i polepszają życie ludzi. Mamy wszystko by żyć i cieszyć się każdą chwilą, ale tego nie wystarcza. Do szpitali wciąż trafiają zakatowane, zagłodzone dzieci, maltretowane i pogwałcone kobiety. Nie zawsze lekarzom udaje się uratować życie takim osobom, a ci co przeżyli walczą ze skutkami przemocy do końca swojego życia. Przemoc w każdej postaci zniewala, poniża, upokarza, budzi nienawiść, wywołując agresję i wyniszcza samego człowieka.

Dlaczego tak się dzieje? Dlaczego słowa Titusa Macciusa Plautusa z przed XXII wieków „Homo domini lapus” – człowiek człowiekowi wilkiem – stają się rzeczywistością?

1.1. Przemoc wobec dzieci na przestrzeni wieków

Przemoc wobec dzieci nie jest zjawiskiem charakterystycznym tylko dla naszych czasów, występowała również we wszystkich okresach historycznych i jej mniej lub bardziej wyraźne ślady odnajdujemy od kiedy ludzie zaczęli rejestrować swoje dzieje – pisze Ewa Jarosz. To co w dzisiejszych czasach określamy przemocą wobec dzieci kiedyś stanowiło rdzeń relacji wychowawczych i główną cechą stosunku dorosłych do dzieci. Nasza epoka zidentyfikowała oraz nazwała określone zachowania wobec dzieci przemocą, krzywdzeniem, złym traktowaniem, maltretowaniem i tym podobnym określeniami wskutek pewnych wydarzeń i procesów, jakie miały w niej miejsce.

Zjawisko krzywdzenia dzieci ma charakter złożony i jego pełna analiza wymaga podejścia interdyscyplinarnego, uwzględnienia jego wymiaru psychologicznego, socjologicznego, pedagogicznego, prawnego, etycznego. Z różnych względów, uważa autorka, należy postrzegać przemoc wobec

dzieci przede wszystkim jako zjawisko społeczno-wychowawcze, gdyż zjawisko to występuje we wszystkich kulturach teraźniejszych i przeszłych. Współcześnie oblicze przemocy wobec dzieci wskazują na silny związek zjawiska z danymi określonymi warunkami społecznymi, kulturowymi, ekonomicznymi czy społecznymi. Natężenie, formy i zakres zjawiska zmieniały się w zależności od warunków społecznych, kulturowych i ekonomicznych, jednak przemoc w stosunku do dzieci występowała we wszystkich okresach historycznych i niejednokrotnie wiązano ją z istotą stosunku wychowawczego. Źródłem takiego stosunku postępowania wobec dzieci jest depersonalizacja dziecka oraz przekonanie, że dziecko jest z natury złe i grzeszne. To powodowało, że całe generacje rodziców i wychowawców traktowały dzieci jak przedmioty lub zwierzątka, a także ochoczo przepędzały diabła czy inne demony z dusz swych pociech¹. E. Jarosz, cytując za Lloydem de Mausem, uważa że od tysięcy lat dokonuje się swoista ewolucja stosunku uczuciowego rodziców do dzieci. Jej poszczególne etapy de Mause wyróżnił na podstawie głównej cechy stosunków rodzice-dzieci dominującej w danym okresie historycznym, a mianowicie:

1. Zabijanie dzieci – do ok. IV w. n.e. – które szeroko rozpowszechnione w kulturach archaicznych i starożytnych, pozostawiło swoje ślady w mitologii starożytnej;

2. Oddawanie dzieci – od ok. IV-XIII w. n.e. – było to powszechną formą zachowania rodziców wobec dzieci w wiekach średnich. Oddawano je do klasztorów, do rodzin zastępczych „na wychowanie lub jako służących do lepiej sytuowanych rodzin. Te które pozostawano w domu wznosiły najczęściej w całkowitym osamotnieniu emocjonalnym. Uprzedmiotowanie dziecka nie było już tak silne, pojawia się sprzeciw wobec zabijania, seksualnego wykorzystywania i porzucania dzieci.

3. Ambiwalencja w stosunku do dzieci – XIV-XVIII – coraz bardziej zaczynają ujawniać się związki emocjonalne między rodzicami a dziećmi, co prawdopodobnie było ekspansją kultu Maryi i Dzieciątka Jezus. „Ambiwalentny stosunek powodował skupienie się rodziców w relacjach wychowawczych na doprowadzeniu do właściwego uformowania charakteru dziecka. W tym celu zalecanymi środkami było stosowanie kar fizycznych z popularnym np. regularnym biczowaniem. Dzieci nadal były często oddzielane od rodziców i wysyłane do rodzin zastępczych, do domu rodziców wracały po kilku latach, ale szybko były oddawane do szkół lub klasztorów”².

4. Wnikanie (intruzja) – XVIII w. – coraz bardziej zauważalne występowanie prób uczuciowego zbliżenia się rodziców do dziecka. Zauważono również zmniejszenie się śmiertelności dzieci w tych czasach, wskutek rozwoju medycyny.

¹ E. Jarosz, *Dom, który krzywdzi*, „Śląsk”, Katowice 2001, s. 25.

² *Ibidem*, s. 25.

5. Socjalizacja – od XIX w. – świadome i zamierzone wychowanie dziecka nabierało coraz większego znaczenia. Dążyło się do eliminowania negatywnych tendencji i cech dziecka a wykształcenie takich cech i uległości, które pozwolą mu sprawnie funkcjonować w społeczeństwie.

6. Wspieranie rozwoju – od połowy XX w. – pojawiają się wówczas i stają się coraz bardziej popularne nowe trendy pedagogiczne, opierające się na założeniu, że dziecko jest wyposażone w mechanizmy samorozwoju i potrafi dokonywać pozytywnych wyborów w każdym stadium życia. Miejsce gloryfikowanego wcześniej posłuszeństwa zajmują respektowanie praw dziecka, szacunek wobec jego samostanowienia o sobie. Cechą istotną rodzicielstwa staje się empatia i rozumienie dziecka.¹

W przeszłości w różnych okresach społeczeństwa, w zależności od istniejących warunków społecznych, kulturowych i ekonomicznych, zgodnie ze swoimi interesami i potrzebami określały charakter dzieciństwa i zasady relacji dorosłych i rodziców z dzieckiem. Zgodnie z tymi czynnikami w większym lub mniejszym stopniu akceptowano różne formy przemocy wobec dzieci. Z kolei prawdziwa zasadnicza zmiana poglądów nastąpiła dopiero w połowie XX wieku. W codziennej rzeczywistości wychowawczej nadal jednak ciąży nad nami pośpęne dziedzictwo przeszłości².

1.2. Przemoc międzyludzka – charakterystyka pojęcia

Powszechne postrzeganie przemocy, jak stwierdza I. Pospiszyl, opiera się na założeniu, że jest to każdy akt godzący w osobistą wolność jednostki, zmuszanie jednostki do zachowań niezgodnych z jej własną wolą³. K. Kmieciak-Baran przez przemoc „rozumie zachowanie agresywne i jednocześnie destruktywne w stosunku do innej osoby lub grupy osób. Przemoc może mieć charakter instrumentalny (środek do realizacji określonych celów) lub bezinteresowny (szukanie zadowolenie w znęcaniu się nad innymi) oraz indywidualny lub zbiorowy⁴.

W literaturze przedmiotu najczęściej opisywane są cztery formy przemocy:

- przemoc fizyczna;
- przemoc psychiczna;
- wykorzystywanie seksualne;
- zaniedbywania.

„Przemoc fizyczna traktowana jako nieprzypadkowe obrażenia poniesione w wyniku przemocy ze strony sprawcy, z którym ofiara pozostaje w relacjach bliskości i obejmujące wszystkie obrażenia, które nie są skutkiem wypadku (...).

¹ *Ibidem*, s. 27.

² *Ibidem*, s. 32-33.

³ I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994, s. 10.

⁴ K. Kmieciak-Baran, *Młodzież i przemoc Mechanizmy socjologiczno-psychologiczne*, PWN, Warszawa 1999, s. 20.

Przemoc ta obejmują wiele form zachowania, które mogą występować w postaci:
– czynnej – wszelkie formy bicia-klapsy, uderzanie, bicie „na oślep”, kopanie, zadawanie ran ciętych i szarpanych, duszenie, oparzenia, uśmierzanie i dokonanie zabójstwa (...);

– biernej – przejawiającej się w postaci zakazów mówienia, chodzenia, załatwiania potrzeb fizjologicznych, areszt domowy itp. ograniczających drugą osobę (...)¹.

Przemoc psychiczną można nazwać „morderstwem duszy”. Znęcanie psychiczne jest nieuchwytną formą złego traktowania. Nie pozostawia widocznych śladów, trudno jest cokolwiek udowodnić w trakcie postępowania przygotowawczego. Przemoc psychiczna pozostawia urazy w psychice na długie lata, a jednocześnie może być niezauważona nawet przez wnikliwego obserwatora. Przemoc psychiczna to poniżanie, upokarzanie, odrzucenie, pozbawienie ofiary osobistej mocy, co jest dla niej szczególnie dolegliwe. Powoduje brak chęci podejmowania jakichkolwiek działań, zmierzających do przerwania ciągu aktów przemocy, jest również wyjściem w kierunku wyuczonej bezradności².

Według Standing Committee on Sexually Abused Children – SCOSAC: „Dzieckiem seksualnie wykorzystywanym uznać można każdą jednostkę w wieku bezwzględnej obrony, jeśli osoba dojrzała seksualnie, czy też przez świadome działanie, czy też przez zaniedbywanie swoich społecznych obowiązków lub obowiązków wynikających ze specyficznej odpowiedzialności za dziecko, dopuszcza do zaangażowania dziecka w jakąkolwiek aktywność natury seksualnej, której intencją jest zaspokojenie osoby dorosłej.

Zaniedbanie rozumiane jako niezaspokojenie lub uniemożliwienie zaspokojenia potrzeb jednostce zależnej, jest zjawiskiem obejmującym całą skalę zachowań. Formy zaniedbania dotyczą dzieci, ale i osób dorosłych cierpiących na różne choroby uniemożliwiające im normalne funkcjonowanie. Obejmują również osoby, które z powodu podeszłego wieku potrzebują wsparcia, oraz osoby z zaburzeniami psychicznymi³.

Akty przemocy są na ogół społecznie potępiane i odrzucane. Ale niektóre jej przejawy spotykają się nie tylko ze społeczną tolerancją, lecz niejako z prawnym przyzwoleniem (np. karzenie dzieci, klapsy itp.)⁴.

1.3. Przyczyny agresji i przemocy

K. Kmieciak-Baran wymienia społeczne i kulturowe uwarunkowania przemocy, wskazując na co najmniej kilka mechanizmów stosowania przemocy oraz hamujących podejmowanie leczenia skutków bezpośrednich i odległych znęcania się nad dziećmi, Mechanizmy te można odnieść nie tylko

¹ *Ibidem*, s. 42.

² *Ibidem*, s. 43-44.

³ *Ibidem*, s. 51.

⁴ *Op. cit.*, K. Kmieciak-Baran, s. 22.

do przemocy wobec dzieci, ale wszelkiej, jaką człowiek może stosować wobec innego człowieka w domu, szkole, pracy, na ulicy.

Do tych uwarunkowań autorka odnosi:

- 1) bezkarność sprawców przemocy i przestępstw;
- 2) obserwacja przemocy w życiu społeczno-politycznym (korzyść osiąga się nie siłą argumentacji, lecz dzięki dysponowaniu wystarczającą siłą, czasami brutalną i bezwzględną);
- 3) obserwację przemocy w życiu ekonomicznym (zjawisko drapieżnej prywatyzacji);
- 4) obserwację przemocy w najbliższym otoczeniu;
- 5) osobiste doświadczenie przemocy;
- 6) ciągle pojawiające się w środowisku masowego przekazu informacje o przemocy (wiadomości z massmediów wpływają na kształtowanie poczucia zagrożenia i jednocześnie na zasięg stosowania przemocy);
- 7) spostrzeganie rozchwiania ładu społecznego (zanik norm społecznych i wartości w życiu współczesnych ludzi);
- 8) młodzież pozostawiona sama sobie – poczucie alienacji, bezsilności, bezsensu, anomii, samowyobcowania, bezradności, izolacji;
- 9) brak mieszkań, niepokój o pracę, niskie zarobki, ubóstwo, bezrobocie;
- 10) negatywne autorytety (grupy rówieśnicze o charakterze destruktywnym np. subkultury młodzieżowe);
- 11) niewłaściwe postawy rodzicielskie;
- 12) ślepe posłuszeństwo wobec autorytetu (czasami negatywnych autorytetów);
- 13) akceptację przemocy za „zamkniętymi drzwiami”(mając problem ludzie nie chcą go zaakceptować, wychodzi tak że tego problemu po prostu nie ma);
- 14) akceptację przemocy wobec dzieci;
- 15) przemoc staje się częścią doświadczeń w bliskich związkach (między rodzicami a dziećmi, między współmałżonkami, między rodzeństwem, między ludźmi);
- 16) rozproszenie odpowiedzialności, jednomyślność opinii większości;
- 17) społeczny wzorzec płci i przemocy – do mężczyzn należą jawne, fizyczne, bezpośrednie akty zachowań agresywnych, natomiast dla kobiet charakterystyczne są zachowania agresywne pośrednie, werbalne, mało aktywne, chociaż znane są też przypadki zamiany ról¹.

Wymienione wyżej przyczyny stosowania przemocy uwidaczniają najważniejsze źródła tejże przemocy, która tkwi w samych ludziach i w naszym społeczeństwie.

1.4. Skutki agresji i przemocy wobec dzieci w rodzinie

¹ K. Pikor, W. Walc, *Przemoc wobec dzieci Wybrane zagadnienia teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2002, s. 47-70.

Człowiek, który był ofiarą przemocy w dzieciństwie, rozwija się inaczej niż inni (np. może mieć zaburzenia w rozwoju), ma inne podejście do życia, dlatego że przemoc rzutuje na dalsze losy tego człowieka, o ile w ogóle potrafi odnaleźć się w tym świecie po takich przeżyciach.

Zdaniem K. Fenik doświadczenie przemocy wymusza u dzieci rozwój licznych destrukcyjnych umiejętności, w wyniku czego u dziecka pojawiają się:

- strach – przed kolejnym ciosem, słowem, wstydem przed rówieśnikami, że ma takich rodziców, przed pokazaniem siniaków kolegom, przed ukaraniem, pozbawieniem wolności rodziców, gdy wyda się, że używają oni w stosunku do dziecka przemocy;

- lęk – ciągły, przeżywany wielokrotnie strach daje podstawę do tego, żeby cały czas żyć w stanie napięcia;

- zamrożenie uczuć – ciągły lęk, strach, nieumiejętność przewidywania momentu, w którym zdarzy się kolejna awantura albo kara powodują, że dziecko uczy się nie ukazywać uczuć, nie dawać sobie prawa do słabości;

- przerażenie – wynikające z bycia świadkiem przemocy, ale także z jej bezpośredniego doznawania;

- poczucie winy – dziecko czuje, że powinno coś robić, żeby powstrzymać przemoc, że to przez nie rodzice się znowu zdenerwowali, że z jego winy atmosfer w domu jest właśnie taka, ma nieuzasadnione poczucie winy, że sprowokowało rodzica do aktu agresji;

- poczucie odpowiedzialności – jeżeli rodzice karzą dziecko za przewinienia, to uczą je w ten sposób, że tylko ono ponosi odpowiedzialność za to, jak się zachowuje, nie dają mu czasu ani szansy na naukę;

- brak poczucia bezpieczeństwa – najczęściej metody wychowawcze oparte na przemocy są chaotyczne i nieprzewidywalne, wymaga to braku stałości, poczucia, że można przewidzieć zachowanie rodzica; rodzice stosujący przemoc nie panują nad swoimi zachowaniami, nie kontrolują swoich emocji.

Żyjemy w świecie postępów cywilizacyjnych, w czasie nowych wynalazków w nauce i medycynie. Warunki życia zmieniają się na lepsze, a jednak codziennie dzieci umierają z głodu i chłodu, dlaczego dzieci uciekają z domów rodzinnych, dlaczego wciąż wzrasta liczba dzieci bitych, molestowanych, krzywdzonych przez rodziców i w końcu dlaczego w naszej dobie widzimy tak dużo cierpiących i nieszczęśliwych dzieci?

Bibliografia:

1. Jarosz E., Dom, który krzywdzi, „Śląsk”, Katowice 2001.
2. Kmieciak-Baran K., Młodzież i przemoc Mechanizmy socjologiczno-psychologiczne, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1999.
3. Pospiszyl I., Przemoc w rodzinie, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994.
4. Pikor K., Walc W., Przemoc wobec dzieci Wybrane zagadnienia teoretyczne i praktyczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2002.